

Пепа ЛУНГАРОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

АНТИЧНОСТ И ФИЛОЛОГИЯ

Peпа LUNGAROVA

“St. Cyril and St. Methodius” University, Bulgaria

ANTIQUITY AND PHILOLOGY

The article discusses the emergence of dealing with problems of language and its potential to reflect reality objectively and as the basis of human knowledge of the world. In Greek antiquity, knowledge of grammar was acquired at the very beginning of the study of philosophy. Greek philosophers first directed attention to parts of speech and their categories. The first treatises on grammar, composed by Hellenistic scholars from Alexandria and Pergamos are presented in a chronological order. Linguistic traditions, presented by Roman writers of encyclopaedic books, grammarians and rhetoricians in between 3rd century BC and 6th century AD. The basic characteristics of teaching the Latin language in antiquity are outlined, as is the acquisition of knowledge and skills which represented the highest degree of education in ancient times. Teaching *Ars grammaticae* (the art of grammar) in ancient Rome corresponds to contemporary training in classical philology. Scientific activities in all spheres of knowledge were called philology by the end of antiquity. Today, the methodology applied in teaching classical languages to students of philologies other than classical philology and history is traditional. This methodology uses forms and approaches to training that have been inherited from antiquity, adapted to the modern principles of didactics.

Keywords: antiquity, language, philology training, education, grammar

Ключови думи: античност, език, филология, обучение, образование, граматика

Значението на думата „филология“ се извежда от φιλέω – „обичам“ и λόγος – „разговор“, „наука“, „знание“ и в Древна Гърция означава: 1) разговорчивост и 2) ученолюбие, любознателност, образованост, но от времето на Платон (427–347 г. пр. Хр.) се налага второто значение (Дечев 1922: 3). Затова Аристотел (384–322 г. пр. Хр.) отграничава според знанията ретора, пълководеца и умеещия да печели пари, на които е присъща ἡ δύναμις – „сила, власт“ без πλεονέξια – „надменност“, от флейтиста и актьора (Διά τι ρήτορα μὲν καὶ στρατηγὸν καὶ χρηματιστὴν λέγομεν δεινόν, ἀύλητὴν δὲ καὶ ὑποκριτὴν οὐ λέγομεν ; ἢ τι τῶν μὲν ἡ δύναμις ἄνευ πλεονεξίας – Arist. Probl. P. 916 b line 20-21). Според Светоний александрийският учен *Ератостен* (275–195 г. пр. Хр.) пръв „си присвоява“ званието „филолог“ – „ученолюбив“ –

Philologi adpellationem adsumpsisse videtur quia, sic ut Eratosthenes qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variaque doctrina censebatur (Suet. De gramm. 10, 4, 3), а след него, поради многостранната си и разнообразна образование, е наречен така и римският оратор и граматик Л. Атей (86–29 г. пр. Хр.) – Philologus ab semet nominatus (Suet. De gramm. 10, 2, 6).

Интересът към изследването на езика и появата на първите езикови теории в Гърция се отнасят към “дограматичния етап”, според предложената от И. М. Тронски периодизация. Връзката предмет/явление и неговата словесна реализация, както и възможността чрез езика да се отрази обективната реалност, са основните аспекти в достигналите до нас свидетелства на старогръцките философи относно проблемите на езика като част от теорията на познанието (Давидкова 2007: 28–29). Според *Демокрит* (460–370 г. пр. Хр.) думата не отразява същността на обозначаваения предмет, а е негова сянка, защото човешките възприятия, като източник на познанието, не дават точна представа за него. *Платон* (423 – 347 г. пр. Хр.) в своите диалози разглежда звуковата форма, значението и вътрешната форма (мотивировка) на думата (името), изречението – λόγος и основните съставлящи изречението компоненти: ὄνομα (подлог) и ῥῆμα (сказуемо). Особен принос сред античните философи, изследващи проблематиката на езика, има *Аристотел* (387 – 322 г. пр. Хр.). В трактата „За тълкуването“ разглежда условността на връзката между предмета и неговото наименование, основано на човешката представа. В „Поетика“ той посочва четири части на речта, като добавя две към посочените от Платон. Аристотел дава глаголите в класове, изследва падежите и словообразуването.

Началото на същинската филология, разбираана от съвременна гледна точка, поставя дейността на александрийските учени Зенодот (IV–III в. пр. Хр.), Аристофан (257–180 г. пр. Хр.) и Аристарх (217–145 г. пр. Хр.). *Зенодот* възстановява автентичния текст на Омировите поеми, разделя ги на песни, създава тексткритичните знаци и прилага атетезата (отстраняване на добавените стихове). Пише речник на Омировите глоси (Славова 1988: 75). *Аристофан*, ученик на Зенодот, се смята за създател на филологическия метод на Александрийската школа, чрез който развива схващането си за норма на езика и придържане към литературната традиция. Увеличава броя на тексткритичните знаци, издава съчиненията на Хезиод и лириците, пише коментари към трагедии на Софокъл и Еврипид, издава сборник с поговорки в 6 книги и съчинение за архаичните и диалектните думи (Славова 1988 b: 36). *Аристарх*, ученик на Аристофан, достига съвършенство в текстовата критика и екзегезата на античните автори (лирици, трагици, комедиографи, прозаисти) като използва аналогията (правилното словоизменение), обособява филологията като дейност, отделяйки я от заниманията с литературна дейност (цит. съч., 31). Неговите схолии към Омир свидетелстват за доброто познаване на митологията, тънкия усет към езиковите форми, значението на думите, разграничаването на осем части на речта (Дечев 1922: 6).

Другата известна школа и библиотека от елинистическия период е Пергамската, начело на която по времето на Аристарх стои *Кратет* от Малос. Известно е, че благодарение на династията на Аталидите в Пергам се издига *egregia bibliotheca* – „отлична библиотека“, в която се развива филологическа дейност (*reges Attalici magnis philologiae dulcedinibus inducti cum egregiam bibliothecam Pergami ad communem delectationem instituissent, tunc item Ptolomaeus infinito zelo cupiditatisque incitatus studio non minoribus industriis ad eundem modum contenderat Alexandriae comparare.* (Vitr. 7, 4, 1-6). Идеята за нейното създаване е отговор на съществуващата в Александрия и изразява стремежа на пергамските учени да бъдат достойни съперници на александрийските. За разлика от последните те не проучват произведенията като самоцел, а се опитват да установят правила за стила и езиковата употреба и поради големите резултати в областта на литературната критика наричат себе си не *γραμματικοί*, а *κριτικοί* (Дечев 1922: 7). За разлика от александрийските учени, които правят класификация на поетите, Кратет и неговите ученици класифицират прозаичите и художниците. Привърженици на стойка Хризип и на принципа на аномалията, те се противопоставят на поддържаната от Аристарх аналогия и школка граматика и поставят в центъра на изследванията си непрекъснато развиващия се език. Филологическата дейност като основно занимание и в двете школи се определя в два аспекта: критика и езегеза, но не се създава литературна история (Дечев 1922, 7).

Достигналият до нас компендиум на *Дионисий Тракийски* (170–90 г. пр. Хр.) от Александрия, ученик на Аристарх и учител на Тиранион и Стилон, наречен Тракиец поради произхода си, представлява първият научен труд, съхранил информация за съдържанието, което александрийските *γραμματικοί* влагат в *γραμματικὴ τέχνη* – науката за писмената. В предговора се дава дефиниция за нея: *Γραμματικὴ ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων* – „Граматиката е емпирично познание за това, което твърде често се среща у поетите и прозаичите“ (Dion. Thrax, *Ars grammatica*, 1, 1, 5-1, 1, 6). Тук са изложени нейните шест части: *πρῶτον ἀνάγνωσις ἐντριβῆς κατὰ προσῳδίαν* – първата – постигнатото чрез упражнение **четене** със съблюдаване на ударението и дължините на сричките; *δεύτερον ἐξήγησις κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας ποιητικοὺς τρόπους* – втората – **тълкуване** според съществуващите поетически похвати; *τρίτον γλωσσῶν τε καὶ ἱστοριῶν πρόχειρος ἀπόδοσις* – третата – достъпно **обяснение** на думите и на историческите разкази; *τέταρτον ἐτυμολογίας εὔρεσις* – четвъртата – разкриване на **etimологията**; *πέμπτον ἀναλογίας ἐκλογισμὸς* – петата – разсъждения върху **аналогията** и шестата – *ἕκτον κρίσις ποιημάτων* – **обсъждане** на произведенията, което е най-красивото от всичко в това познание – *ὁ δὲ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ*. Ясното изложение и посочените дефиниции в труда на Дионисий го правят еталон за създаване на нормативните граматика до XVIII в. Неговият ученик Тиранион от Амис определя четири

части на граматиката: διωρθωτικόν (μέρος), ἀναγνωστικόν, ἐξηγητικόν и критикόν. Първата е свързана с коригирането, втората – с прочитането, третата – с обяснението и четвъртата – с естетическата преценка на текстовете (Дечев 1922: 8). Относно автентичността на текста, както и времето на неговото създаване има спор сред историографите и класическите филолози, но неговият труд се определя като апогей в развитието на нормативната граматика (Панова 1996: 66-67). Достойнствата на това съчинение го правят образец за написването на граматика до XVIII в.

Научното познание в античността се характеризира като *интегративно*, когато всички частнонаучни знания се получават в рамките на философията като единна наука (Петров, Атанасова 2003: 6).

В гръцката античност граматичните познания се придобиват в самото начало именно чрез заниманията с философия. Гръцките философи първи насочват вниманието си към частите на речта и техните категории. Дори в подхода в представянето на граматиката, прилаган от Дионисий Тракийски, се забелязва отстъпление от чисто филологическия метод и свързването му с формалната логика и философията особено при разглеждането на различните типове имена (Панова 1996: 67).

Този преглед на дейността на учените от Александрийската и Пергамската школа позволява да се открият в нея три много важни акцента в съчиненията на гръцките граматисти: **корекция на текстовете, тълкуване и оценяване**. В следващите векове тази дейност запада и едва с укрепването на Източната римска империя заниманията с произведенията на гръцките класици и тяхното съхранение се продължават от Фотий (IX в.), Свидас и Кефалас (X в.), Евстатий (XI в.), Триклиний (XIV в.).

В Рим началото на заниманията с граматика – *studium grammaticae* – се поставя от споменатия *Кратем* от Малос, представител на Пергамската школа, изпратен от цар Атал в сената в Рим между втората и третата Пуническа война (*Primus igitur, quantum opinamur, studium grammaticae in urbem intulit Crates Mallotes, Aristarchi aequalis, qui missus ad senatum ab Attalo rege inter secundum ac tertium Punicum bellum* – Suet. De Gramm. et rhetor. 2, 1, 1-2, 2, 2). В запазената част от съчинението „За бележитите мъже“ (*De viris illustribus*) Светоний дава сведения за известни граматисти и ретори, като започва с *Луций Елий Стилон Прекоинин* (II – I в. пр. Хр.), учител на Варон и Цицерон, последовател на Стоата, на принципите на аномалията в езика и на интереса към реалиите от живота в античността: *Instruxerunt auxeruntque ab omni parte grammaticam L. Aelius Lanuvinus generque Aelii Ser. Clodius, uterque eques Romanus multique ac varii et in doctrina et in re publica usus. Aelius cognomine duplici fuit: nam et Praeconinus, quod pater eius praeconium fecerat, vocabatur, et Stilo, quod orationes nobilissimo cuique scribere solebat* (Suet. De Gramm. et rhetor. 3, 1, 1-3, 2, 4). Той прави изследване върху синтаксиса на латинския език, издава антични автори и речник. Запазени са само фрагменти от неговия коментар към „Песен на жреците салии“

(Атанасова 1988: 174). Светоний посочва, че в Рим съществуват над 20 известни школи – *super viginti celebres scholae fuisse in urbe tradantur* (Suet. De Gramm. et rhetor. 3, 1, 1-3, 2, 4). Под влияние на Дидим, александрийски филолог от I в. пр. Хр., римските учени възприемат принципите на Александрийската школа и се наричат *litterāti* или *litteratōres*, буквален превод на *γραμματικοί*, а дейността си – *litteratūra*, превод на *γραμματική*. *Appellatio grammaticorum Graeca consuetudine invaluit sed initio litterati vocabantur... litteratum a litteratore distinguant, ut Graeci grammaticum a grammatista, et illum quidem absolute, hunc mediocriter doctum existiment* (Suet. 4, 1, 1-4, 4, 2). От цитирания откъс се разбира, че трябва да се различава *litterātus* от *litterātor*, както *grammaticus* от *grammatista*, тъй като последният е посредствено образован.

Единственото съхранено съчинение от времето на Римската република за латинския език и неговата граматика, *De lingua Latina*, (25 книги, от които са запазени само 6), принадлежи на римския енциклопедист **Марк Теренций Варон** (116 г. пр. Хр. – 27 г. пр. Хр.), ученик на Стилон, в което се открива влиянието на Александрийската школа. В него проблемите са разделени в три части: етимология, склонение, синтаксис (Атанасова 1988: 43). Последовател на Александрийската школа, Варон, подобно на Дионисий Тракиеця определя граматиката като *scientia eorum, quae a poetis historicis oratoribusque, ex ea parte maiore* и добавя, че тя се състои от четири части: *lectio* (четене), *enarratio* (тълкуване), *emendatio* (поправяне) и *iudicium* (преценка, критика) (Дечев 1922: 9). От описаните от Светоний граматични фрагментарно са съхранени и съчиненията на Квинт Ремий Палемон (*Grammatica; Ars* – I в. пр. Хр.).

Самото обучение в Рим се провежда в три степени: начално училище (*ludus litterarius*), училище на граматика (*schola grammatici*) и реторска школа (*schola rhetoris*) (Давидкова 2011: 269). Граматичните изследователи на езика обикновено излагат своите виждания по различни проблеми във вид на лекции, които се записват и се използват по преценка на учителя, но никой от тях не предлага своето знание като теория. Този факт е предпоставка за практическото усвояване на знанията въз основа на изучаваните текстове, подбирани от *grammatista*, които са подлагани на задължително поправяне (*emendatio*), за да бъдат четени и тълкувани. В обучението се включват само утвърдените във времето знания по граматика (Давидкова 2011: 271).

За римлянина не представлява интерес литературната дейност, която няма практическа стойност, докато красноречието, заниманията с реторика му изглеждат достоен начин за служба на Рим (Гримал 1998: 156). За **Марк Тулий Цицерон**, изключителен оратор със стабилна юридическа и философска подготовка, овладяването на ораторското изкуство е особено необходимо за духовното израстване на младежта, ако се използват знанията по философия. С това свое убеждение и в стремежа си да покаже истинската същност на красноречието, плод на човешката мисъл, лишено от показност и привидност, той създава *Orator* и *De oratore*, в които се издига идеалът за оратор и се

разсъждава за неговата подготовка, формата и начините за произнасянето на речите (Гримал 1998, 156). В неговите речи и философски произведения латинският език достига съвършенство и затова творчеството му остава безценно наследство не само за Рим, но и за писателите от Средновековието и Ренесанса, които се стремят да му подражават, следвайки неговия красив стил, истинността на израза и съвършенството на формата (Гримал 1998: 157). След него най-важната цел в римското възпитание става обучението и формирането на оратора.

Продължител на Цицерон във времето е *Марк Фабий Квинтилиан* (35 г. – 100 г.), писател, оратор и учител по реторика, който създава въз основа на своя преподавателски опит най-значителното и пълно произведение (*Institutio oratoria*), проследяващо етапите в развитието на оратора. Той открива и ръководи първата държавна реторска школа в Рим, субсидирана от император Веспасиан (Гримал 1998: 157).

Популярното съждение *Oratores fiunt, poëtae nascuntur* не принадлежи на античните мислители, но се извежда от откъс на речта на Цицерон в защита на поета Архий: *Atque sic a summis hominibus eruditissimisque accerimus, ceterarum rerum studia ex doctrina et praeceptis et arte constare, poetam natura ipsa valere et mentis viribus excitari et quasi divino quodam spiritu inflari* – „От високостоящите и образовани хора знаем, че останалите занимания зависят от обучението и наставленията и от опита, но поетът е мощен от самата си природа и се издига със силата на същността си и се въодушевява по някакво божествено внушение“ (Cic. *Pro Arch.* 18, 10-14).

Institutio oratoria на Квинтилиан проследява в 12 книги образованието и възпитанието на оратора. Овладяването на ораторските знания и умения представлява най-високата степен на образованост в античността. Обучението на детето в античен Рим според Квинтилиан започва още от люлката, което предполага дойките да са умни (*sapientes*) и нравствени (*morum quidem in his haud dubie prior ratio est*), а родителите по-просветени (*In parentibus vero quam plurimum esse eruditionis optaverim*) (Quint. *Inst.* 1,1,4,1-1,1,6,2). Тези съвсем съвременни изисквания се поставят особено пред педагозите (*De paedagogis hoc amplius, ut aut sint eruditi plane, quam primam esse curam velim, aut se non esse eruditos sciant*) (op. cit. 1,1,8,2-1,1,8,4). След овладяване на четенето и писането ученикът пристъпва към изучаването на *граматиката, която Квинтилиан дели на две части: наука за правилното говорене и наука за тълкуването на поетите recte loquendi scientiam et poetarum enarrationem* (Quint. I, 4, 1). Правилното четене на текстовете предшества тълкуването, свързано с критиката, към която древните граматичници се отнасят толкова строго, че дори изключват определени автори за обучението. Интерес предизвиква съдържанието на учебния материал, който обхваща не само поетически съчинения, но и произведения на други писатели, защото граматиката според Квинтилиан не може да бъде завършена без музиката, системата на звездите

и философията (Quint. Inst. I, 4, 1). В учебния материал по граматика освен формите на частите на речта Квинтилиан отнася и проблемите на съвременната фонетика (деление на звуковете, срички, фонетични промени), етимологията, както и особени синтактични обрати.

Квинтилиан изтъква, че ролята на учителя – *grammaticus* – е да научи детето да пише и чете, независимо дали се отнася за гръцки, или латински (Quint. Inst. I, 4, 1). Относно частите на речта той посочва, че Аристотел и Теодект ги делят на глаголи, имена и съюзи (Quint. Inst. I, 4, 17, 6), впоследствие броят е увеличен от философите и най-вече от стоиците, като са прибавени членовете и предлозите, към имената – *appellatio*, местоимение, към глагола – причастието и наречията, т.е. броят им е девет. На първо място децата трябва да знаят склонението на имената и спрежението на глаголите, защото по друг начин не ще могат да разберат нещата, които следват (Quint. Inst. I, 4, 22, 1-2). Учителят трябва да разкрие още видовете имена според произхода и употребата им (Quint. Inst. I, 4, 25, 1-2; I, 4, 27, 1- I, 4, 28, 2), както и особеностите при глаголните форми и техния превод (Quint. Inst. I, 4, 27, 1- I, 4, 28, 2).

Относно правописа на гласните Квинтилиан препоръчва да се пише знакът за дължина, когато една и съща буква според квантитета си променя значението на думата и нейната функция: Пример: *mālus*, *i f* – ябълково дърво и *malus* 3 – лош; дължината на завършека – *ā* за формите по I склонение в аблатив ги различава функционално от формите в номинатив (Quint. Inst. I, 7, 2, 3-I, 7, 4, 1).

В това първоначално обучение по граматика, преди да бъдат предоставени на ретора, учителят трябва да е запознал учениците си с начина на говорене (методика) и с тълкуването на автори (история) (Quint. Inst. I, 9, 1, 1-3), но за да получат кръга от знания, наричана от гръците *енкиклиос пайдейя* – общо образование (Quint. Inst. I, 10, 2, 1; Квинтилиан 1982: 89), те трябва да се обучават още по музика и геометрия; по музика, защото още от Архитас и Аристоксен се смята, че граматиката е част от музиката („Музиката се състои от две части: едната се отнася до гласа, а другата до движенията на тялото; и за двете се изисква подходящ ритъм и такт. Музикантът Аристоксен дели частта на гласа на ритъм и песен – ритъмът на тялото се отнася до жестикулирането, ритъмът на гласа – до разположението на думите, а пеенето и звуковете – до промените на гласа, които са твърде много в една ораторска реч“ – Квинтилиан 1982: 92-93). Музиката обаче трябва „да възбужда и да укротява чувствата“ (Квинтилиан 1982: 94). Използването на умозаключението като похват при решаването на геометрически задачи намира своето приложение и в ораторското изложение, т. нар. *ентимема* (Квинтилиан 1982: 95).

Специално място е отделено на нравите и задълженията на учителя. Освен притежаване на необходимите добродетели, той трябва да бъде „достъпен в преподаването, търпелив в работата си, ... умерен в изискванията си, ... да отговаря с желание ... и той от своя страна да запитва“ и да бъде умерен в похвалите (Quint. Inst. I, 2, 4, 4 - II, 2, 7, 1).

Проблемите на синтаксиса по отношение на словоредата и видовете изречения са разгледани в същинското обучение на оратора, но техният анализ е

особено ценен за преподавателя по латински език, защото разкрива не само познанията в гръцката и римска античност, но и тяхната логична мотивираност. „Свързаният ред от думи има три форми: просто изречение, сложно изречение – колон и периодос (период), т.е. верига от изречения, кръг от изречения, непрекъснатост от няколко изречения или заключение с няколко изречения. Понататък във всяко подреждане са необходими три елемента: ред, връзка и ритъм“ (Квинтилиан 1982: 561 – *Conexa series tres habet formas: incisa, quae commata dicuntur, membra, quae κῶλα, περίοδov quae est vel ambitus vel circumductum vel continuatio vel conclusio. In omni porro compositione tria sunt genera necessaria: ordo, iunctura, numerus.* – Quint. Inst. IX, 4, 22, 1 – IX, 4, 22, 5). „Някои са държали твърде много да се спазват следните правила: думите в именителен падеж да се поставят пред глаголите, глаголите пред наречията, имената пред прилагателните; но и обратното става често и не е некрасиво“ (Квинтилиан 1982: 561 – *Illa nimia quorundam fuit observatio, ut vocabula verbis, verba rursus adverbis, nomina adpositis et pronomibus essent priora: nam fit contra quoque frequenter non indecore.* – Quint. Inst. IX, 4, 24, 3 – IX, 4, 25, 1). „Най-добре е мисълта да завърши с глагол, разбира се, ако това позволява словоподреждането, защото силата на речта е в глаголите. Но ако това се окаже грубо, този начин ще трябва да отстъпи пред ритмите, както това правят най-често великите римски и гръцки оратори“ (Квинтилиан 1982: 561 – *Verbo sensum cludere multo, si compositio patiatur, optimum est: in verbis enim sermonis vis est. Si id asperum erit, cedet haec ratio numeris, ut fit apud summos Graecos Latinosque oratores frequentissime.* – Quint. Inst. IX, 4, 26, 1 – 4).

В посочените откъси от подробното изложение на Квинтилиан относно обучението по латински език се открояват няколко важни аспекта: фонетични правила и норми за правилно четене и осмисляне на лексическите значения на думите, тълкуване и критика на четените автори, избрани по преценка на учителя (съвременното изискване за съдържанието на учебния материал), склонения на имената и спрежение на глаголите, произход и етимология на думите, синтаксис на видовете изречения, словоред, метрика, ритъм, чието усвояване гарантира добрата подготовка на бъдещия оратор.

Следващият фрагмент съдържа в синтезиран вид определението за *Ars grammatica* и нейното съдържание и отразява римската концепция за граматическото знание: *Ars grammatica institutio sermonis periti. haec his rebus continetur, litteris, syllabis, accentibus, pedibus, VIII partibus orationis, anomalis, vitiis, figuris, clausulis, metris, etymologia, orthographia, expositione historicorum et poetarum* (Fragm. Bobensia 537, 2-4) – „Грамматическото познание е учение за изкусното говорене, което се състои от следните неща: букви, срички, ударения, стихотворни стъпки, осем части на речта, неправилности, недостатъци, фигури, клаузули, поетични размери, етимология, ортография, обясняване на историци и поети“.

През I в. латинската филология, която е в разцвет, е представена от двама граматичи: Асконий Педиан и Марк Валерий Проб. *Quintus Asconius*

Pedianus прави коментари на речите на Цицерон, а *Marcus Valerius Probus* издава и коментира Лукреций, Вергилий и Хораций, като използва тексткритическите знаци на Аристарх (Дечев 1922, 9). След тях и особено през следващите два века настъпва период на упадък в Западната Римска империя и в частност във филологическите занимания.

Едва през III в. се появява граматическо пособие по латински език и първият учебник, сравнително добре запазени, благодарение на цитирането им от Харизий (Давидкова 2011: 271). Първите християнски автори – *св. Августин* (354–430 г.) и *св. Хиероним* (род. около 348 г.), в определени аспекти продължават античната римска литературна традиция, а този факт от своя страна допринася за съхраняването на произведенията на техните предшественици. Учител на Хиероним е *Елий Донат*, граматик от IV в., който освен коментариите към съчиненията на Теренций и Вергилий пише две ръководства под форма на въпроси и отговори: относно осемте части на речта: „Малка граматика“ (*Ars minor*) и „Голяма граматика“ (*Ars Maior*), включващо граматика, стилистика и реторика, които стават основни помагала за изучаване на латински език през Средновековието (Йорданова 1988: 60). От IV в. е и учебното пособие по реторика на *Марий Викторин*, римски филолог, ретор и философ.

Марциан Капела (ок. V в.) е автор на енциклопедия на седемте свободни изкуства – *De nuptiis Mercuri et Philologiae*. В първите две книги поетично се отдава почит на Филология, чрез брака ѝ с Меркурий и приемането ѝ на небето от Добродетелите, Харитите и Музите. В останалите седем книги са събрани знания на античните автори от различните области на знанията. Независимо от подражателния си характер, това дидактично произведение е широко използвано през Средновековието като учебно помагало (Попова 1988: 83-84).

По-късно особена заслуга в това отношение има *Флавий Магн Аврелий Касиодор* (ок. 487 – ок. 583 г.), който основава през 540 г. манастир във Виварий. Той е автор на произведения с историческо, философско, църковно и филологическо съдържание, сред които *De artibus ac disciplinis liberalium litterarum* – „За свободните изкуства и науки“, включващо сведения по граматика, реторика, диалектика, аритметика, музика, геометрия и астрономия, а също и учебното пособие *De orthographia* – „За правописа“ (Шелудко 1988: 84-85), но неговият голям принос към класическите занимания е организирането на събиране и преписване на стари ръкописи в основания от него манастир, независимо от езическия им характер.

Обучението в Рим в *Ars grammaticae* = „изкусност в граматиката“ отговаря на съвременното обучение по класическа филология. Научните занимания във всички сфери на знанието до края на античността се наричат филология.

Съвременната методическа система, прилагана в обучението по класически езици, е традиционна. Тя използва наследените от античността форми и методи на обучение, пречупени през призмата на съвременната дидактика съобразно новите педагогически и методически изисквания, както и от новите

лингвистични теории, като се базира на националния опит, натрупан през десетилетията. Процесът на обучение изисква диференциран подход за различните специалности. При студентите от филологическите специалности курсовете по класически езици имат лингвистична насоченост и се обогатяват с въвеждане на съпоставителен материал от съответните съвременни езици. Като общообразователна дисциплина те служат за обогатяване на филологическите знания, за развиване на абстрактно граматическо мислене. По този начин се обяснява логически нуждата от изучаването на класическите езици не като самоцел, а чрез изясняване на естествените му връзки със съвременния език, за да се усвоят трайно системите на класическите езици. Познването им е важен фундамент за осмисляне на всяка друга езикова система.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Атанасова 1988:** И. Атанасова. Стилон. // Антична литература. Енциклопедичен справочник. Съст. Б. Богданов, А. Николова София, 1988, 43, 174. **Atanasova 1988:** I. Atanasova. Stilon. // Antichna literatura. Enciclopedichen spravochnik. Sast. B. Bogdanov, A. Nikolova. Sofia, 1988: 43, 174.
- Бенвенист 1993:** Е. Бенвенист. Езикът и човекът. София, 1993. **Benvenist 1993:** E. Benvenist. Ezikat i chovekat. Sofia, 1993.
- Гримал 1998:** П. Гримал. Римската цивилизация. София, 1998. **Grimal 1998:** P. Grimal. Rimskata civilizacia. Sofia, 1998.
- Давидкова 2007:** Ц. Давидкова. Първи наблюдения върху езика и формиране на представите за частите на речта у старогръцките философи (Хераклит, Парменид, Демокрит, Протагор, Платон и Аристотел). // Societas classica II, УИ “Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2007, 28-37. **Davidkova 2007:** C. **Davidkova.** Parvi nabljudenia varhu ezika i formirane na predstavite za chastite na rechta u starograckite filisofi (Heraklit, Parmenid, Demokrit, Protagor, Platon i Aristotel). // Societas classica II, UI „Sv. sv. Kiril i Metodij“, V. Tarnovo, 2007, 28-37.
- Давидкова 2011:** Ц. Давидкова. За emendatio в обучението по граматика в античен Рим. // Societas classica V, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2011, 268-274. **Davidkova 2011:** **Za emendatio v obuchenieto po gramatica v antichen Rim.** // Societas classica V, UI “Sv. sv. Kiril i Metodij”, V. Tarnovo, 2011, 268-274.
- Дечев 1922:** Д. Дечев. Развитие на класическата филология. В: ГСУ ИФФ, кн. XVIII, 3, София, 1922, 1-20. **Dechev 1922:** D. Dechev. Razvoj na klasicheskata filologia. // GSU, IFF, kn. XVIII, 3, Sofia, 1922, 1-20.
- Йорданова 1988:** Л. Йорданова. Донат. // Антична литература. Енциклопедичен справочник. Съст. Б. Богданов, А. Николова София, 1988, 60, 65. **Jordanova 1988:** L. Jordanova. Donat. // Antichna literatura. Enciclopedichen spravochnik. Sast. B. Bogdanov, A. Nikolova. Sofia, 1988, 60, 65.
- Квинтилиан 1982:** М. Ф. Квинтилиан. Обучението на оратора. София, 1982. **Kvintilian 1982:** M. F. Kvintilian. Obuchenieto na oratora. Sofia, 1982.
- Косериу 1990:** Е. Косериу. Лекции по общо езикознание. София, 1990. **Koseriu 1990:** E. Koseriu. Lekcii po obshto ezikoznanie. Sofia, 1990.

- Панова 1996:** Н. Панова. Дионисий Тракийски. Граматика. Превод от старогръцки, речник на термините и бележки. // Съпоставително езикознание СУ „Св. Климент Охридски“ XXI, № 4, 1996, 66-87. **Panova 1996:** N. Panova. Dionisij Trakijski. Gramatika. Prevod ot starogracki, rechnik na terminite i belehki. // Sapostavitelno ezikoznanie SU „Sv. Kliment Ohridski“ XXI, № 4, 1996, 66-87.
- Петров, Атанасова 2003:** П. Петров, М. Атанасова. Образованието и обучението на възрастните. София, 2003. **Petrov, Atanasova 2003:** P. Petrov, M. Atanasova. Obrazovanieto i obuchenieto na vazrastnite. Sofia, 2003.
- Попова 1988:** Ив. Попова. Капела. // Антична литература. Енциклопедичен справочник. Съст. Б. Богданов, А. Николова. София, 1988, 83-84. **Popova 1988:** Iv. Popova. Kapela. // Antichna literatura. Enciclopedichen spravochnik. Sast. B. Bogdanov, A. Nikolova. Sofia, 1988, 83-84.
- Славова 1988:** М. Славова. Зенодот. // Антична литература. Енциклопедичен справочник. Съст. Б. Богданов, А. Николова. София, 1988, 75. **Slavova 1988:** M. Slavova. Zenodot. // Antichna literatura. Enciclopedichen spravochnik. Sast. B. Bogdanov, A. Nikolova. Sofia, 1988, 75.
- Славова 1988 б:** М. Славова. Аристофан. // Антична литература. Енциклопедичен справочник. Съст. Б. Богданов, А. Николова. София, 1988, 36. **Slavova 1988 б:** M. Slavova. Zenodot. // Antichna literatura. Enciclopedichen spravochnik. Sast. B. Bogdanov, A. Nikolova. Sofia, 1988, 36.
- Шелудко 1988:** А. Шелудко. Касиодор. // Антична литература. Енциклопедичен справочник. Съст. Б. Богданов, А. Николова. София, 1988, 84-85. **Sheludko 1988:** A. Sheludko. Kasiodor. // Antichna literatura. Enciclopedichen spravochnik. Sast. B. Bogdanov, A. Nikolova. Sofia, 1988, 84-85.